

5/4 - 1991
NK 1094 og mer

Polske soldater kjempet og falt

Av Bjørn Bratbak

I Frimerke Forum nr. 2/1990 kommenterer Birger Løvland de nye frimerkeutgivelser 2. kvartal 1990. Hans omtale av polakkene og av utformingen av NK 1094, er ikke korrekt og bør derfor korrigeres. Løvland uttaler at Narvik-seieren var den eneste Polen var med på under den annen verdenskrig. Dette inntrykket må ikke få feste seg!

Ingen nasjon av de allierte bekjempet nazistene med større standhaftighet fra krigens utbrudd i 1939 til freden i mai 1945, enn den polske. Polske soldater kjempet og falt for Europas frihet i Polen, Norge, Frankrike, Tyskland, Russland, Nord-Afrika, Italia, Belgia og Nederland.

Sentralt blant berømmelige seire der polakkene deltok, står erobringen av Monte Casino i 1944, landgangen i Normandie og gjenerobringen av Breda i Nederland. Etter gjenerobringen av Breda var de polske tapene for divisjonen som deltok i invasjonen på vestfronten, kommet opp i 4000 mann, mens divisjonen hadde tatt 13000 fanger. Ved invasjonen gjennom Italia mistet 2200 polske soldater livet, mens 8800 ble såret.

Polske piloter spilte en viktig rolle under luftslaget om Storbritannia i 1940 og 1941. Polske flymannskap deltok i bombetokt og andre flyoppdrag over hele Europa så lenge krigen varte.

Mens vår egen veltrenede og velutstyrte brigade i Skottland av politiske årsaker ikke fikk delta i frigjøringskampene på kontinentet, forblødde tusenvis av polske soldater for vår frihet. Polakkenes totale tap under krigen var 220 drepte pr. 1000 innbyggere, mens våre tap under krigen var 3 drepte pr. 1000 innbyggere. At Polens allierte etter

tyskernes kapitulasjon tillot at landet ble oppslukt av Stalins terrorvelde, er en skamplett som såvel våre allierte som vårt land i fremtiden må leve med.

Birger Løvlands bemerkning om at Knut Løkke-Sørensens frimerketegning i hovedsak er tegnet etter en speilvendt versjon av et polsk frimerke utgitt til minne om Narvik-seieren, er ikke presis og neppe riktig. Det polske frimerket ble utgitt i Storbritannia i 1943 av den polske eksilregjering. Merket tilhører en serie som hedrer de polske væpnede styrkers

Narvik-frimerke fra Polen 1943

innsats i kampen mot Hitler og hans drabanter (jfr. vår egen London-serie).

Merket med Narvik-motivet er utført etter en tegning basert på flere forskjellige fotografier tatt av den polske brigades egne soldater under kampene ved Ankenes i mai og juni 1940. Tegningen er utført av den polske løytnant A. Horowicz som også deltok ved Narvik. Tegningen er forøvrig distribuert i full størrelse som opptrykk.

Kampene ved Narvik er også motiv på flere andre frimerker. Frankrike ga i 1952 ut et 30F frimerke. Motivet er her minnestøtten på Orneset med Rombaksfjorden og Øyjord i bakgrunnen. I forgrunnen det norske og det franske flagget.

I 1990 ble det foruten på det norske Narvik-merket, også utgitt frimerker med motiv fra Narvik på Grenadines of St. Vincent og i Polen. Det finnes også flere spesialstempler fra markeringer av felttoget.

Merket fra St. Vincent er i stort format og viser den dramatiske situasjonen på havnen i Narvik 10. april 1940. Den tyske jageren "Wilhelm Heidkamp" er i brann, mens D/S "Saphir" av Stavanger er i ferd med å synke. Bildet er historisk sett ikke helt

Narvik-frimerke fra Frankrike 1952

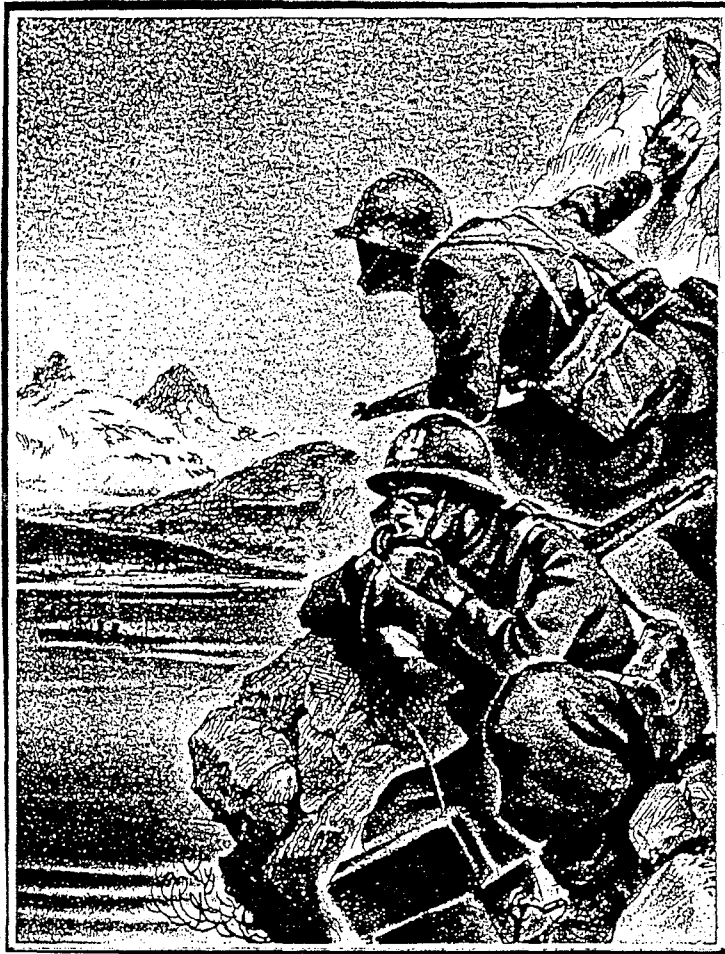

Narvik-frimerke fra Polen 1990

Narvik-merke utgitt av Grenadines of St. Vincent 1990.

101010

Løytnant A. Horowicz's tegning som danner grunnlag for det polske merket fra 1943.

korrekt. Fjellene i bakgrunnen er på frimerket nesten snøbare, mens det i april 1940 var usedvanlig mye snø i fjellene rundt Narvik.

Det var ved 0530-tiden om morgenen 10. april at en britisk flotilje med jageren HMS "Hardy" i spissen sto inn Ofotfjorden og slo til mot de tyske skipene på Narvik havn. Den første torpedo fra "Hardy" traff "Wilhelm Heidkamp" og forårsaket eksplosjon og brann ombord. Den tyske flotiljelederen ble drept allerede ved denne første eksplosjonen. Brannen spredte seg og den tyske jageren tok inn vann, veltet senere rundt og gikk ned.

D/S "Saphir" var med sine 4306 br.t. Stavangers nest største lasteskip. Det var bygget i Newcastle i 1905 og tilhørte Edvin Endresens rederi. Skipet ble truffet av torpedoer fra de britiske jagerne og sank. Ingen av mannskapet mistet livet.

Polens merke gjengir et portrett av general Zygmunt Bohusz-Szyszko og et militært operasjonskart fra Narvik-felttoget. General Bohusz-Szyszko var sjef for den polske Podhalejegerbrigaden som deltok ved Narvik. Senere under krigen var han en kort tid sjef for en polsk treningsavdeling i Skottland, inntil han i august 1941 ble sjef for den polske militærmisjonen i Moskva. Fra nyttårstider 1942 sluttet han seg til den polske hæren til general Anders som var under oppsetning i Russland. Her tjenestegjorde han som stabssjef, divisjonssjef og som nestkommanderende. Hæren ble etter at forholdet til Stalin tilspisset seg, ført ut av Russland høsten 1942 og reorganisert i Irak. Den fikk benevnelsen 2. Polske Korps og deltok blant annet sammen med britene i kampene i Nord-Afrika og ved

invasjonen i Italia.

Bohusz-Szyszko var en av de mange polakker som etter at krigen var slutt, måtte fortsette å leve i utlendighet. Han fant forholdene hjemme i Polen, som var overgitt til Stalins terror, ikke slik at han kunne vende tilbake. Han døde i 1982 i landflyktighet i Storbritannia. Der ble han og 120 000 andre av Polens soldater, som hadde kjempet på vår side, gitt anledning til å slå seg ned etter krigen. Det var Storbritannias gest til den nasjon som de i 1939 hadde lovet å stå

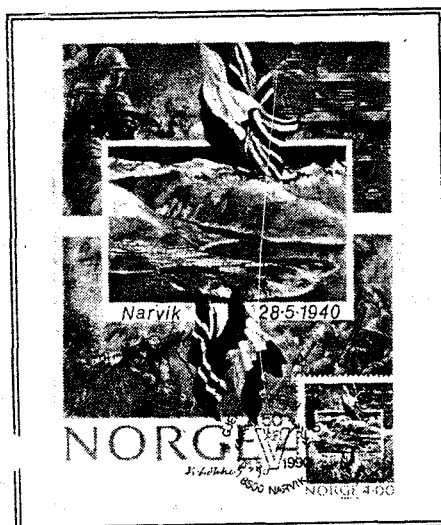
Polske soldater i franske uniformer ved Narvik. Tegning av Andreas Hauge.

sammen med til landet var befridd, men som de senere aksepterte ble oppslukt av Stalins diktatur.

Av kong Haakon VII ble general Bohusz-Szyszko i juli 1942 tildelt det norske Krigskorset med sverd, vårt lands fremste utmerkelse.

Det er interessant å merke seg at forholdene i Polen er blitt slik at også heltene fra Det frie Polen, de som aldri kunne vende tilbake til sitt fedreland, nå hedres på polske frimerker.

Mer informasjon om polakkenes innsats i Norge, og også noen filatelistiske godbiter, er å finne i det svært interessante, opplysende og meget serviceinnstilte Krigsminnemuseet i Narvik.

Postkort med NK 1094 og stempel 28.5.1940. Utgitt av Nordland Røde Kors. Krigsminnemuseum, Narvik med tillatelse fra Postverket.

Har du Heftekatalogen? (Norske frimerkehefter og automathefter, av Tore Haga. Utgitt av Frimerke-Ringen Posthorn)

Ikke det? Da bør du vite at det er utarbeidet et tilleggsark med rettelser og prislister. Boken m/ tilleggsarket får du hos: Frimerke-Ringen Posthorn, Boks 516 Sentrum, 0105 OSLO 1. Postgiro 2 07 74 77, for kr. 30,-, pluss porto/eksp.gebyr kr. 10,-.

Har du boken? Da kan du bestille bare tilleggsarket samme sted mot å betale kr. 10,- over postgiro eller i frimerker.

3 GODE TILBUD

- Lillehammer-OL:
Abonnement hele verden
 - Nyhetsabonnement:
236 land og 86 motiver
 - Miniaturark:
Tilbudsliste 2200 miniark
- Be om gratis abonnementsvilkår og tilbudslister.
FOLLO FRIMERKEHANDEL
BOKS 111, 1415 OPPEGÅRD
TELF:02-992084 ETTER KL.17

POLSKE MERKER OG KRIGEN I NORGE

av Bjørn Bratbak

Polen har gitt ut flere frimerker med motiver som har tilknytning til krigen i vårt land. Merket fra 1943 med motiv fra den polske brigades kamper ved Narvik i mai og juni 1940, og merket fra 1990 med portrett av general Bohusz-Szyszko, ble omtalt i forrige nummer av Frimerke Forum.

Den polske Narvik-brigaden ble formelt oppløst den 21. august 1940, men mange av soldatene og offiserene gikk inn i enheter i 1. Polske Panserdivisjon, som ble trenet i "kottland, og som deltok i invasjonen i Normandie i 1944. Dette har Polen minnet med et frimerke i 1989. Merket viser portrett av divisjonssjefen, general S. Maczek og et kart over innsatsområdet ved Falaise.

seg til tjeneste hos den britiske marine.

Jageren ORP "Blyskawica"

Etter ankomst til Storbritannia fikk ORP "Blyskawica" og de andre polske jagerne allerede i oktober i 1939 et delikat oppdrag av den britiske marineminister. De skulle patruljere langs vestkysten av Den irske fristaten med ordre om å trenge inn i irsk territorialfarvann på søk etter tyske ubåter. Fra engelsk side mistenkte man de nøytrale for å forsyne og gi skjul til tyske ubåter i beskyttede fjorder og bukter langs den irske kysten. Britene tok her hensyn til den

amerikanske opinion og det forestående presidentvalg i USA. En britisk krenkelse av irsk nøytralitet kunne lett få de mange irsktættede amerikanske velgere til å vende seg bort fra Roosevelt, og det var ikke i britenes interesse. I sitt politiske spill gamblet britene med at dersom det var polakkene som ble anklaget for å ha krenket irsk territorium, ville ikke dette ha samme effekt på de irsktættede velgerne. Senere under den andre verdenskrigen skulle hensynet til amerikanske velgere mer enn en gang komme til å spille en rolle i de alliertes holdning til polakkene.

Etter at Norge kom med i krigen 9. april 1940, gikk det ikke lang tid før ORP "Blyskawica" og søsterskipet ORP "Grom" var å se langs norskekysten. 19. april forlot de den britiske flåtens hovedbase ved Scapa Flow med kurs for Nord-Norge. 23. april var de to polske skipene på plass og deltok i de allierte operasjonene ved Narvik. Deres fremste oppgave var å beskytte tyskernes stillinger på land, særlig langs jernbanelinjen fra Narvik og mot svenskegrensen.

ORP "Blyskawica" hadde den 29. og 30. april oppdrag helt ned til Saltenfjorden og Bodø. 4. mai ble søsterskipet, ORP "Grom", senket utenfor Narvik av et tysk bombefly. På mindre enn to minutter gikk skipet ned, og 59 av besetningen mistet livet, mens 137 ble reddet. To døgn senere var det ORP "Blyskawica" som i mer enn 10 timer kjempet mot tyske fly. Ett av bombeflyene ble nedskutt, og det ble observert treff i flere andre. Også 8. og 10. mai var ORP "Blyskawica" i kamp ved Narvik, og nok et tysk fly, denne gang en Heinkel 111, ble nedskutt. De polske fartøylene ble deretter trukket tilbake fra Narvik og fikk ordre om å

melde seg ved Scapa Flow.

Vinteren 1943 var ORP "Blyskawica" igjen å se langs Nord-Norges værharde kyst, nå på eskorteoppdrag for de mange og utsatte konvoier med krigsmateriell til Murmansk. I 1944 deltok ORP "Blyskawica" i jakten på det tyske slagskipet "Tirpitz", som hadde funnet seg et skjulested i Kåfjorden ved Alta, men som til sist ble senket av britiske fly like utenfor Tromsø. Ved avslutningen av den andre verdenskrig i 1945 var ORP "Blyskawica" det allierte skip som hadde kjempet lengst i krigen mot tyskerne.

Som et resultat av avtalen mellom stormaktene ble ORP "Blyskawica" og andre av det frie Polens marinefartøyer etter krigen overlatt til Kommunist-Polen. ORP "Blyskawica" er fortsatt i behold og tjener nå som museumsskip i havnebyen Gdynia. Fartøyet er åpent for besøkende, og i likhet med i Krigsmuseumset i Narvik, er det der tatt vare på mange gjenstander som minner om den polske innsats i kampen, også for vår frihet. I Krigsmuseumset i Narvik finnes kompasshuset fra søsterskipet ORP "Grom". Det ble tatt opp fra bunnen av Rombaksfjorden i 1986, hvor ORP "Grom" fant sin våte grav 46 år tidligere.

Ubåten ORP "Orzel"

Norge fikk sitt kraftigste forvarsel om at et angrep på landet kunne være nært forestående om formiddagen den 8. april. Da ble det kjent at det tyske troppetransportskipet "Rio de Janeiro" var senket utenfor Sørlandskysten og overlevende tyske soldater begynte å bli ført inn til Kristiansand. De

Jageren ORP "Grom" synker ved Narvik 4. mai 1940. Tegning av Andreas Hauge.

kunne fortelle at de hadde vært på vei til et sted i nærheten av Bergen for å hjelpe nordmennene mot engelskmennene.

Ubåten som stod for senkingen av "Rio de Janeiro" var den polske ORP "Orzel". Orzel er det polske ord for ørn.

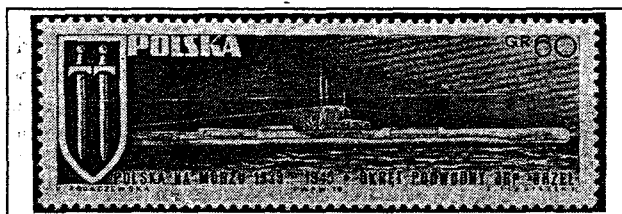
ORP "Orzel" hadde på en eventyrlig måte klart å unnsnippe de tyske angrepsstyrker da Polen så overraskende ble overfalt den 1. september 1939. Ubåten hadde oppholdt seg i Østersjøen til 14. september. Da måtte den søke havn i det nøytrale Estland, etter som kapteinen ombord var blitt alvorlig syk og trengte sykehusbehandling. Stikk i strid med internasjonal rett ble ORP "Orzel" internert. Estlenderne beslagla noen av skipets våpen og karter, og vakter ble satt ombord.

Etter noen dager under arrest overmannet det polske mannskapet de estlandske vaktene. Med et kart som var tegnet etter hukommelsen, klarte nestkommanderende å føre ubåten ut av havnen i Tallinn.

Ubåten kom i oktober til Storbritannia, hvor nestkommanderende ble dekorert med såvel en høy britisk som en polsk orden. Marineministeren, Winston Churchill, uttalte at den unge polske marinen hadde utmerket seg og at flukten til ORP "Orzel" var en heltedåd.

For estlenderne skulle ORP "Orzel"s flukt komme til å få skjebnesvangre følger som landet fortsatt lider under. Sovjet benyttet episoden som påskudd for å sikre seg herredømmet over landet. Den 19. september ble Estlands minister i Moskva innkalt til Kreml. Her ble han meddelt at flukten til den polske ubåten var et eksempel på at Estland ikke maktet å håndheve sin egen nøytralitet, og at den sovjetiske marine derfor ville hjelpe dem. Samme kveld la enheter fra den sovjetiske flåten seg demonstrativt utenfor Estlands kyst i hele dens lengde. Noen dager senere ble Estlands utenriksminister kalt til Moskva. Russerne forlangte en vennskaps- og militærpakt med Estland. Denne skulle blant annet gi russerne rett til å anlegge marine- og flybaser på Estlands territorium. Estlenderne kunne ikke motstå presset, og avtalen ble undertegnet 1. oktober. Dagen etter førte et ekstrapar den sovjetiske armekommisjon til landet. Estland var fanget i Stalins garn. Året etter besluttet en nyvalgt riksdag i nærvær av russiske soldater at Estland skulle søke om medlemskap i Sovjet-Samveldet.

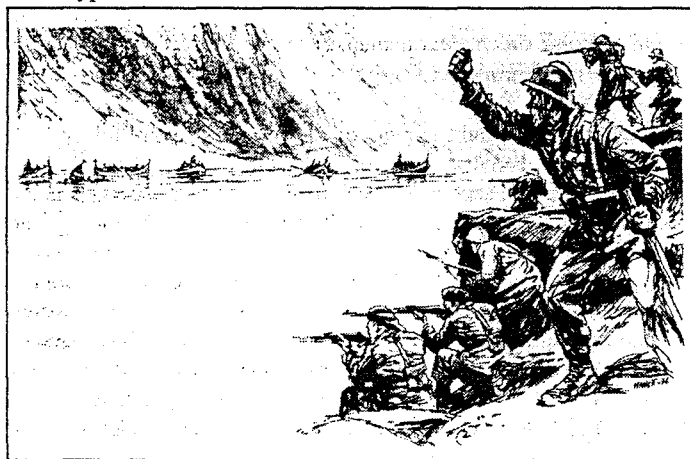
Etter at ORP "Orzel" kom til Storbritannia deltok den i flere patruljeoppdrag langs

Ubåten ORP "Orzel". Polsk merke fra 1970.

den 3. april. Klokken 0945 den 8. april fikk den øye på et handelsskip som lå høyt på sjøen, og som ikke førte noe flagg. Klokken 1100 var ubåten kommet så nær at den kunne lese skipets navn, "Rio de Janeiro" av Hamburg. Klokken 1110 gikk ORP "Orzel" opp i overflatestilling og klargjorde for å borde skipet. Det ble signalisert at "Rio de Janeiro" skulle legge bi og sende en båt over med skipets papirer. Skipet sakkett av, men noen båt ble ikke låret. Det ble så skutt varselskudd fra ubåten. Klokken 1120 signaliserte den at mannskapet måtte forlate skipet innen 15 minutter. Ombord i "Rio de Janeiro" ble nå en av båtene låret, men mer skjedde ikke. Klokken 1130 signaliserte ORP "Orzel" at skipet ville bli torpedert om fem minutter. Etter at første torpedo hadde nådd målet ble flere båter satt på vannet fra det tyske skipet. For å gi tyskerne tid til å komme bort fra skipet sirklet ubåten under vannet en tid før torpedo nummer to ble avfyrt. Også den traff målet og "Rio de Janeiro" gikk ned.

ORP "Orzel" fortsatte sin patruljering langs norskekysten til den forsvant sporløst under ett av sine mange tokt mellom Norge og Skottland. Den skulle ha vendt tilbake til basen 8. juni 1940, men returnerte aldri. Trolig hadde den gått på en mine. 60 mann fulgte den i dypet.

Polske soldater forfølger tyskere som flykter i robåter over Beisfjorden den 28. mai 1940. Tegning av Andreas Hauge.

Foregående side: Den polske billedkunstneren Jozef Natanson byttet ut pensel med gevær og deltok som soldat i Podhalejegerbrigaden ved Narvik. Høsten 1940 illustrerte han boken "Narvik" som ble utgitt i London. Her er hans inntrykk fra den polske bataljonens marsj gjennom snøen fra Bogen til Bjerkvik 12-13 mai 1940.

*Den polske brigadesjefen
ved Narvik, general
Bohusz-Szysko.
Tegning av
Andreas Hauge.*

Den polske militære innsatsen under krigshandlingene i Norge har ikke fått den plass i norsk og vestlig etterkrigslitteratur som den fortjener². Av flere samtidige beretninger fremgår at de polske avdelinger var de tapreste av dem som kom oss til hjelp.

En norsk offiser skrev i 1940 at de polske soldater ved Narvik hørte til de best og mest disiplinerte han hadde sett. Han la til at han visste at generalene Ruge og Fleischer var av samme mening.

En annen fremtredende norsk offiser skrev i en rapport at det var et polsk kompani som hadde de største prosentvise tap under kampene i Nord-Norge, større enn noen alliert eller norsk avdeling.

De store ofre som den polske nasjon ytte for Europas frigjøring, fortjener en langt bredere plass i etterkrigstiden historieverker.
